

Hírek az Esti Hírlapban. Ezen a vasárnapon Budapesten egy színházban tartottak előadást. Németh László *Galilei* című drámáját játszották a Katona József Színházban, délelőtt fél tizenegykor.

Másnap minden színház tágra tárt kapukkal várja a szilveszterezőket. Az előadások fél kettőkor vagy kettőkor kezdődnek. Az utolsó villamosok és autóbuszok a belső végállomásra fél nyolckor indulnak – amelyik el tud indulni. Illetékesek azt ígérik: január 4-én megindul a 6-os villamos a Nagykörúton a Nyugati pályaudvartól a Népszínház utcáig. Közel laktunk a Szabadság mozihoz, nagyanyámmal este megnéztük a *Hyppolit, a lakáj* című régi magyar filmet. Hazasétáltunk; aznap kivételesen csak tíz órától volt kijárási tilalom.

A nap igazi híre: *Kakaó érkezett. Kilója 180 forint.* És: *Befutott hat vagon citrom.* Igaz, csak január 2-án kezdik árusítani, és csak azok vásárolhatnak, akik *tejtulvánnyal rendelkeznek.* De pulykahús van bőven. A Fehérvári úti piacra igyekezve botlottam bele a Bocskai út sarkán az üzlet elé faládákra kirakott fagyasztott pulykákba. Angoloknak szánták, de az angolok nem vették át: az éhező magyaroknak ajándékozták. Borsos ára volt. Néhányan vásároltak, nekünk a pulykahúshoz vékony volt a pénztárcánk.

Szilveszter este tíz órakor elnémult a város. Az Esti Hírlap aznapi számát olvastam, nagyanyám pasziánszozott. Faggattam: ki az a Jávor Pál?

– Remek színész volt – utazott vissza a múltba elmélázva nagyanyám.

Együtt olvastuk az újságban megjelent levéltöredéket.

„Bizony, október 29-én volt tíz éve, hogy elhagytam az országot. Eljlesztettek. Megfenyegettek, hogy elvisznek, és akkor semmi hatalom nem hoz vissza, még a feleségem sem. Megjijedtem, mert az illető bíró lett az új éra alatt. Azelőtt nyilas volt.

Nagyon sokat szenvedtem a nyilasok alatt, mikor félholtra vertek, majd a halálmarsot járatták velem és leköpdöstek. És mi lett volna velem, ha még egyszer ellenem hangolják az embereket? Pedig ha valaki áldozatot hozott a fajtájáért, én is az voltam, és nem azok, akik mondvacsinált színházi nagyságok lettek.

Tisztességesen megélek, eddig nem kértem senkitől sem kölcsön. Ha játszani akarok, játszom – magyarul. Sajnos, nem nagyon vágyom itt a játékra. Kinek? A nyilasoknak... Van belőlük elég, s még hozzá a szemetje. Persze, itt is alakulnak, csörögnek, mint a szarkák, és haszontalanok, mint a pelyvapiszok. Fatalista vagyok. Lehet, hogy Mikes Kelemen kesergett Rodostóban, én nem akarok keseregni. A legszebbjén túl vagyok, hát minek epekedjem a színházért? Én valamikor mindenki színésze voltam, s akik otthon gyűlöltek a kollégák közül, nem érdekelnek. Persze, a becsületemet nem engedem rongyolni. Mert én csak a régi Jávor Pali maradtam, s nem változtam meg.”

– Talán hazajön – mondta összehúzott szemmel nagyanyám. Reménykedett.

Két énekesnőbe karolva lépett színpadra a már halálosan beteg Jávor Pál 1959 tavaszán Budapesten, a Kamara Varietében. Énekelt: *Egy tisztos, őszes halánték, a nő számára...*

Kamaszkorom ajándéka: láttam színpadon a hazatért, élni akaró Jávor Pált énekelni, játszani.

ZSILLE GÁBOR

A félreértés

Tömörkény 150

Kedves Barátom,

ezúton szeretnék beszámolni Neked legújabb irodalmi élményemről. Ismét megtapasztaltam, hogy a számítástechnika ördöge soha nem alszik, újra meg újra kibabrál velünk – ám ebből olykor jó dolgok is fakadnak. Ezúttal is így történt.

Néhány nappal ezelőtt levél érkezett az e-mail postafiókomba egy kedves szegedi pályatársam-

tól, Töhötömtől. Hanem a rendszer önkényesen szétdobta a szöveget, számítógépem képernyőjén csak értelmetlen krikszkrakszok jelentek meg. Szerencsére sikerült helyreállítanom a levél tartalmát, véleményem szerint teljesen hibátlanul, a mondatok értelme semmit sem csorbult. Kiderült, hogy egy roppant érdekes felkérést kaptam. Most bemásolom Töhötöm sorait, a szöveg pontosan így fest:

szervusz gá
 bor
 én vagyok az tőhő
 töm örkény istván ügyében fordulok hozzád szeretném ha írnál róla
 e kiváló írónkról antológiát készítünk alkotásod lehet vers is próza is
 tágas horizontú legyen ne pöt
 töm örkény istván ügye kizárólag nagyot érdemel hiszen a népi irányzat
 a népies irodalom helyzete és megítélése méltatlanul kedvezőtlen
 szegediesen szólva úgy sej
 töm örkény istvánról te képes vagy méltóképpen írni
 mert érzed a vidék fontosságát
 ha ezt megteszed honor sajnos nem lesz de neved aranyba ön
 töm örkény istván is hálás lenne hogyha élne
 na szervusz üdvöz
 öllek tőhő
 töm

Eddig a különös szegedi levél. Úgy gondolom, sikerült maradéktalanul helyrekalapálnom a sérült szöveget, és egyetlen hiba sem került bele, egyetlen értelmezési kétely sem merülhet fel.

Miért is tagadnám, Töhötöm meglepett ezzel a népies szállal. Mostanáig úgy tudtam, Örkény István városi ember volt, amolyan urbánus fajta, Pest hetedik kerületében született, a Városliget melletti Damjanich utca 39-es számú épületében, oszt' Pesten is halt meg. Ám fejet kell hajtanom, az írástudó legyen alázatos, ne higgye magát tévedhetetlennek. Készséggel elfogadom, hogy Örkény, pontosabban Österreicher népi szerző, és azóta is szorgosan kutatom bő gatyás vonatkozásait.

Ha már népies és István, eszembe jut Tömörkény, leánykori nevén Steingassner, aki a ceglédi vendéglős fiaként született a helyi vasútállomáson, leánykori nevén indóházban. Ráadásul éppen százötven esztendeje sírt fel, vélhetőleg vörös fejjel és hiányos hajzattal; igen, idén decemberben kerek Tömörkény-évfordulóhoz érkezünk, jó alkalom lenne ez egy ünnepi antológiához, felkérni néhány szerzőt, küldjenek írást. Ám ha Töhötöm barátom annyira ragaszkodik ehhez az Örkény-dologhoz, ahelyett hogy Tömörkényről íratna velem, persze szót fogadok... Akárhogyan is, Tömörkény remek példa lenne a népies szálra, hiszen sokat írt a paraszti világról, Rózsa Sándorról, az alföldi betyárvilágról, tanyákról és sorsokról, ráadásul nagyon jó tollal, élvezetesen. Régóta tiszteltem őt – idén nyáron el is vittem a barátnőmet a ceglédi vasútállomáshoz, és megmutattam neki az emléktáblát, amely aranyozott betűkkel hirdeti Tömörkény szülőhelyét.

Kedves Barátom, ha már így belemelegedtem ebbe a Tömörkény-ügybe, elárulom: munkásságá-

ból számomra legalább olyan fontos, hogy – s ezzel újabb szálát nyitok – szorosan kötődött Szegedhez. Nagyon tetszik ízig-vérig értelmiségi, urbánus munkássága a város kulturális életében. Művelődéstörténeti jelentőségű, hogy Móra Ferencsel közösen rendezte és katalogizálta Somogyi Károly esztergomi kanonok 43 000 kötetes, Szegednek ajándékozott könyvtárát. Ez emberfeletti munka lehetett. A kilencvenes évek derekán egy évig Szegeden laktam, a Dóm téren, és jó érzés volt naponta elsétálni a Somogyi Könyvtár elé. (Na jó, beismerem, néha be is mentem.) Amúgy a barátnőm Szegeden született, ott is nőtt fel. Igazán értelmes lány, a tetejébe csinos is, de valami homályos okból macacsul összetéveszti Tömörkényt Örkénnyel. Szerintem ez borzasztóan kínos.

A Szegeddel nyitott új szál lényege, hogy ez az egész népies–urbánus játszma igazán nevetséges. Remekül kifigurázza Karinthy az *Így írtok ti* egyik Móricz-paródiájában, tudod, abban, amelyikben szembejön a három népiesch: a tömörkény, meg a gárdonyi, meg a mikszát. És akkor a tömörkény odakenetik a palánkhoz, a másik kettőnek leharapintatik a feje, és kész. Jut eszembe, kicsi a világ, hiszen Karinthy is a Damjanich utcában született, mindössze hat bérháznaira Örkénytől, csak kereken huszonöt évvel korábban. Ez a *népiesch* szójáték remek, csakugyan erről van szó: Örkény, akiről ugyebár most kiderült, hogy népies volt, nagyapja után Österreicher is lehetett volna; az urbánussá avanszált Tömörkény meg Steingassner; a Muraköz megyei Alsódomborún született Schwartz néven a nyugatos pesti költő Somlyó Zoltán; az *Egri csillagok* szerzője pedig egy falusi sváb tanító fia volt, olyan Ziegler, hogy az csak na, abból csinált Gárdonyit. Azt hiszem, helyesen tette, hogy megvál-

toztatta, a Ziegler tényleg elég idétlen szerzői név. Ez az irodalmi névsor persze folytatható... Egy szó mint száz: hát nem röhejes évtizedeken keresztül azon vitatkozni, hogy Steingassner, Ziegler, Schwartz, Österreicher és társaik közül ki a népies és ki az urbánus, és ha igen, akkor mennyire nem és fordítva? És milyen elképesztően korlátolt vélemények születtek e témában, milyen emeletes ostobaságok! Például a lánglelkűnek mondott püspök, Prohászka Ottokár egy alkalommal Szegeden, a Tiszti Kaszinóban arról szónokolt, hogy az igaz magyar irodalom felkent papja Gárdonyi Géza – s vele szemben ott settenkedik egy hímgagyar áruló, bizonyos Móricz Zsigmond. Mi több, az úri közönség előtt felszólította Móriczot, hogy gyorsított ütemben hagyja el az országot, így átadva helyét a Gárdonyihoz hasonló árjáknak. Prohászka német ajkú volt, morvaországi cipszer, apja még úgy írta a nevét, hogy Prochaska. És ez az Ottokár vette magának a bátorságot keresztényszocialista fajvédeni, miszerint Ziegler az árja magyar, a tiszacsécsi bajszos Móricz pedig a hímgagyar. Éppen szegény Móricz, aki olyan törőlmetszett népies volt, hogy a fal adta a másikat?

Ám hagyjuk ezt. Ha már irodalomtörténeti szálak és összekeverés, nem Töhötöm az első, akinek a fejében összegubancolódik a Tömörkény-fejezet Örkényével. Mással is megtörtént ez. Az 1956-os forradalom után számos író bebörtönöztek, például Háy Gyulát is. Ő mesélte, hogy egy napon a smasszer váratlanul belépett hozzá a cellába, és megkérdezte, ismeri-e Örkényt. Azt válaszolta, igen, erre az ő odadobott neki egy doboz cigarettát. Másnap megint jött az egyenruhás, és megkérdezte, jó barátok-e Örkénnyel. Háy azt felelte, igen. Újabb doboz cigarettát kapott. Így ment ez hosszabb időn keresztül, Háy mindennap dicsérte Örkényt, és kapott érte egy-egy doboz cigarettát. Azután a börtönőr két hétig nem jelentkezett, végül hirtelen berontott a cellába, és csapkodva azt ordította: „Te piszok, nem Örkény, hanem Tömörkény!”

Kedves Barátom, efféle gondolatok foglalkoztatnak mostanság, hála a Töhötömtől kapott felkérésnek. Mindezt persze versbe is foglaltam, hiszen alapjáraton költő volnék, vagy mi a szösz. Ha megengeded, rögtön meg is osztom veled e költeményt, s persze kíváncsian várom, szerinted érdemes-e elküldenem Töhötömnek Szegedre. Címet még nem adtam neki, abban is jól jönne a tanácsod:

*Sej, a gangon, pesti gangon
libácskát töm Örkény István.
Sír a madár, a kis hitvány,
népiesen, tiszta hangon.*

*Rózsa Sándor is örülne,
hogya látná e gyógyszerész
– nem labanc ő, nem cipszer, észt,
hanem magyar, ahogy Milne,*

*kit azzá tett a Karinthy,
itten lakik a szomszédban,
csak mindene szanaszét van,
néhanapján óva inti:*

*ejnye-bejnye, Pisti, vigyázz,
vérzivatar jön, orrontom,
népiesen én megmondom,
kedved majd követendi gyász.*

•

*Ül és töm Örkény, a titán,
mázsás köveket hengerít,
ősmagyar szittya tengerit
tuszkol le a liba-gigán,*

*Damjanich utcai gangon,
sej, a bérházban idebenn
ez a fiú nem idegen,
nem maláj, nem gallus, angol,*

*hanem magyar, ahogy Franz Liszt,
meg a Verne Gyula bácsi,
Tony Curtis, ez órjási,
mi megtaláljuk Atlantiszt.*

•

*Még hogy népi meg urbánus,
minden írónak, pam-pa-ram,
legkevesebb két lelke van,
eme módon arca Janus,*

*például Móra népies,
körtemuzsika, kisködmön,
de sétálgat a Köröndön,
közege a szegedi est,*

*Petőfi a vidék fia,
oly népies, hogy az csak na,
félkézze a falhoz csapna,
bár nem kellett szántania,*

*népies, de urbánus is,
pesti gyerek, kávéházi,
paprikája üvegházi,
hamburgere csirkehús.*

•

*Ki a népi, ki az urbán –
konzervatív liberális,
lovon ülő admirális,
Dobó István fején turbán,*

*egyszerre zsidó és magyar,
nadrágos huncut és paraszt,
egyszerre kerget és maraszt,
még aktus közben is agyal,*

*nincs itt urbán, nincs itt népi,
mindegy, életét hol tölti,
dunántúli vagy alföldi,
a Tejutat végiglépi,*

*Ziegler néven sírt fel Géza,
a Gárdonyi csak vaktöltény,
és Steingassner volt Tömörkény,
nincs itt kérem semmi hézag,*

*Schwartz néven érkezett Pestre
falujából Somlyó Zoltán,
hitetlen s hívő szimultán,
társát magányban kereste,*

*s valahány név még a listán:
testvérek ők sok-sok hangon –
ihaj-csuhaj, pesti gangon
libácskát töm Örkény István.*

Szilánkok 2., 2006